

การพัฒนาปัญญาตามหลักไตรสิกขา

The Development of Wisdom by Threefold Training

พระครูวรธรรมชัยสุนทร

Prakruworathammachaisunthon

วิทยาลัยสงฆ์ร้อยเอ็ด มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Roi Et Buddhist College

E-mail: Prakruworathammachaisunthon@gmail.com

บทคัดย่อ

เมื่อมนุษย์มีปัญญาทำให้สังคมอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข ปัญญา หมายถึง ความรอบรู้ ความรู้ชัด ความรู้แจ้ง คือรู้เหตุรู้ผล รู้ในสิ่งที่เป็นประโยชน์ และสิ่งที่มีโทษประโยชน์ รู้ในสิ่งที่ควรและสิ่งที่ไม่ควรในทางพระพุทธศาสนาถือว่าปัญญาเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุด เพราะการกระทำทุกอย่างล้วนต้องอาศัยปัญญาทั้งที่เป็นโลกียะ และปัญญาที่เป็นโลกุตระทั้งนั้น ปัญญา สามารถจำแนกตามนัยต่าง ๆ ได้หลายประเภท การพัฒนาปัญญา คือการทำให้ความรู้เจริญยิ่ง ๆ ขึ้นไปอย่างครบถ้วน จนสามารถจำแนกเห็นถึงเหตุผลว่าสิ่งใดดีสิ่งใดไม่ดี มีคุณหรือมีโทษ มีประโยชน์หรือมีโทษประโยชน์การพัฒนาปัญญา ตามหลักไตรสิกขา คือ การพัฒนาศีล สมาธิ และปัญญา เป็นการพัฒนาความประพฤติขั้นพื้นฐานเพื่อสร้างให้ตนเองมีวินัย เพื่อเป็นบาทฐานต่อการพัฒนาจิตใจในลำดับต่อไป ซึ่งในลำดับการพัฒนาจิตใจที่เรียกว่าสมาธินั้นเน้นไปที่จิตใจให้เป็นบาทฐาน เพื่อพัฒนาปัญญาให้สูงขึ้นตามลำดับ ซึ่งมีด้วยกันหลายวิธีและเป้าหมายของการพัฒนาปัญญาเพื่อประโยชน์สุขในปัจจุบัน อันได้แก่ ความมีสุขภาพดี มีความสัมพันธ์ที่ดีในสังคมกับเพื่อนมนุษย์อันเป็นประโยชน์สุขระดับต้น ซึ่งจะนำไปสู่เป้าหมายในระดับถัดไป เพื่อประโยชน์สุขในอนาคต คือ การบรรลุธรรม เป็นความสุขที่เป็นความสุขที่แท้จริง หมายถึงความหลุดพ้นจากทุกข์ เพราะเกิดปัญญาที่แท้จริงได้เป็นพระอริยบุคคล พระอรหันต์และนิพพานในที่สุด

คำสำคัญ: การพัฒนา, ปัญญา, หลักไตรสิกขา

Abstract

When human beings have wisdom to make the society coexist peacefully, wisdom means knowledge, knowledge is clear, teacher knows, she knows reason, knows what is useful and what is not, knows what is right and what is not. In Buddhism or wisdom is the most important because every action requires wisdom at the time of lokiya and wisdom that is secular. Wisdom can be classified in many ways. The development of wisdom is to make knowledge more and more prosperous. up to complete until able to discern the reasons for what is good, what is bad, has benefits or is harmful, is useful or not. The development of

wisdom according to the threefold principles is the development of precepts, concentration, and wisdom is the development of basic behavior for Create self-discipline as a base for further development of the mind, in which the order of mental development called concentration focuses on the mind as the basis for the development of wisdom to the highest, respectively, which has many methods and The goal of the development of wisdom for the benefit of the present is to have good health and good relations in society with fellow human beings. It is the starting point which will lead to the next level of goals for the benefit of future happiness is attained. th Karma is happiness that is true happiness, meaning liberation from suffering because of the birth of true wisdom, eventually becoming a noble person, arahant and nirvana.

Keywords: Development, Intellect, Threefold training

1. บทนำ

พระพุทธศาสนาได้ชื่อว่า เป็นศาสนาแห่ง ปัญญา คือ มีทั้งปัญญาที่เป็นโลกียะสำหรับนำไปปรับใช้ ใน ชีวิตประจำวันได้ และปัญญาที่เป็นโลกุตระ ซึ่งเกิดจากการฝึกอบรมด้านสมถวิปัสสนากัมมัฏฐาน ปัญญา ชนิดนี้เป็นปัญญาที่บริสุทธิ์ การอุบัติขึ้นแห่งพระพุทธศาสนาเป็นผลมาจากพระปัญญาคุณของพระพุทธเจ้า พระองค์ ทรงมีพระปัญญาอย่างหาผู้จะเสมอเหมือนมิได้ ปัญญาจึงมีความสำคัญอย่างยิ่งเพราะปัญญาเป็น เครื่องมือสำคัญที่จะนำไปสู่การบรรลุธรรม กล่าวคือ ปัญญาเป็นส่วนหนึ่งของแนวทางการดำเนินชีวิตเพื่อให้ เห็นความ จริงหรือสัจธรรม หากไม่มีองค์ความรู้เรื่องปัญญานี้การที่จะพิจารณาให้สามารถกำหนดท่าทีต่อ สิ่งมีชีวิตและ สภาพแวดล้อมที่เกี่ยวกับโลกย่อมเป็นไปได้ยาก

เมื่อพิจารณาถึงความหมายของปัญญา พระพุทธศาสนามุ่งสนใจเรื่องของปัญญา เฉพาะที่เกี่ยวข้อง กับ การบรรลุธรรมเท่านั้นหรือยังให้ความหมายที่ครอบคลุมไปถึงระดับการดำรงชีพด้วย จะอย่างไรก็ตามการ เข้าใจเรื่องปัญญาให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้นจำเป็นต้องศึกษาลงในรายละเอียดให้เข้าใจถึงปัญญาและการจะนำองค์ ความรู้เรื่องปัญญานั้นไปใช้ประโยชน์จะต้องเข้าใจด้วยว่าการพัฒนาปัญญาในพระพุทธศาสนาเป็นเช่นไร การมุ่งสนใจในเรื่องนี้ ควรเริ่มจากประเด็นความหมายของการพัฒนาปัญญาก่อนว่าพระพุทธศาสนาให้ ความหมาย ไว้หรือไม่ เมื่อพิจารณาในเบื้องต้น ความหมายของคำว่า “การพัฒนาปัญญา” ไม่ปรากฏอย่าง ชัดเจน ดังนั้นใน การค้นหาคำตอบจำเป็นต้องมุ่งนำความรู้ในเรื่องความหมายของปัญญาที่จะสามารถค้นพบ ก่อนมาเป็นฐานความรู้เพื่อไปเชื่อมโยงเข้ากับความหมายของคำว่า “พัฒนา” ซึ่งหมายถึง “ทำให้เจริญ” เพื่อ ปฏิบัติตนให้เกิดปัญญาครบถ้วน

หลักคำสอนในพระพุทธศาสนา “ไตรสิกขา” หรือ ศีล สมาธิ ปัญญา นั้น “ปัญญา” ถือเป็นแกน หลัก ของพระพุทธศาสนา ทั้งในแง่ซึ่งทำหน้าที่นำทางหรือสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับ “วิถี” และ “เป้าหมาย” ของชีวิต ทำหน้าที่แก้ไขหรือคลี่คลายปัญหาหรืออุปสรรคต่าง ๆ ระหว่างการเดินทางของชีวิตใน

วิถีจริยธรรม และทำหน้าที่ประจักษ์แจ้งสัจจะหรือบรรลุปเป้าหมายสูงสุดของชีวิต ดังนั้น การพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม ไม่ว่าจะเป็นคุณธรรมจริยธรรมของปัจเจกบุคคล หรือคุณธรรมจริยธรรมทางสังคม ถ้ากระบวนการพัฒนานั้น ๆ ไม่สามารถทำให้เกิด "ปัญญา" ก็เป็นไปได้ที่จะทำให้เกิดคุณธรรมจริยธรรมที่ยั่งยืนขึ้นในตัวบุคคลหรือในวิถีชีวิตทางสังคม การพัฒนาปัญญาตามหลักไตรสิกขา คือ การพัฒนาศีล สมาธิ และปัญญา โดยการรักษาศีลให้บริสุทธิ์เพื่อเป็นบาทฐานต่อการพัฒนาจิตใจในลำดับต่อไป บทความวิชาการเรื่องนี้ ผู้เขียนมุ่งศึกษาปัญญาในพระพุทธศาสนาและการพัฒนาปัญญาตามหลักไตรสิกขา ซึ่งจะได้นำเสนอลำดับต่อไป

2. ความสำคัญของปัญญา

ในทางพระพุทธศาสนาถือว่าปัญญาเป็นคุณธรรมที่สำคัญมาก เพราะปัญญาช่วยในเรื่องการใช้ชีวิตอยู่ ร่วมกันในสังคมอย่างสันติสุข เป็นแสงสว่างส่องนำทางให้พบกับความสำเร็จและปัญญาเป็นเครื่องมือที่จะนำพาไปสู่ความพ้นทุกข์คำว่า "ปัญญา" จึงมีความสำคัญต่อมนุษย์เพราะเป็นสิ่งที่ขาดไม่ได้ถือเป็นเครื่องมือในการจัดการที่มีความจำเป็นต่อการดำเนินชีวิตของมนุษย์ในหลายด้าน ไม่ว่าจะเป็นการศึกษาการเรียนรู้การใช้ชีวิต หากมนุษย์ดำเนินชีวิตอย่างขาดปัญญาจะทำให้พบกับปัญหา และความทุกข์มากมายดังนั้น มนุษย์จึงต้องอาศัยปัญญาเป็นเครื่องมือในการดำเนินชีวิต โดยมีลักษณะสำคัญของกระบวนการดำเนินชีวิตด้วยการพัฒนาศักยภาพการดำเนินชีวิตให้สามารถอยู่รอดอย่างดีงามมีความสุข มีความเข้าใจในเหตุผล ดี ชั่ว รู้คิด รู้วินิจฉัย และรู้ที่จะจัดการ อันใดเป็นประโยชน์ มิใช่ประโยชน์

การเรียนรู้เป็นความหมายหนึ่งของการศึกษาที่จะฝึกตัวเอง พัฒนาชีวิตตนเองให้มีความสามารถที่จะ เป็นอยู่ได้ด้วยดีอย่างไร ในการค้นหาคำตอบจำเป็นต้องมุ่งนำความรู้ในเรื่องความหมายของปัญญาที่จะสามารถ ค้นพบก่อนมาเป็นฐานความรู้เพื่อไปเชื่อมโยงเข้ากับความหมายของคำว่า "พัฒนา" ซึ่งหมายถึง "ทำให้เจริญ" การพัฒนาปัญญาตามหลักไตรสิกขาย่อมได้ความรู้ในระดับแรกที่เป็นพื้นฐานความเข้าใจเบื้องต้นที่เป็นจุดเริ่ม ในการพัฒนาปัญญา เพื่อนำไปสู่การพัฒนาปัญญาในระดับขั้นที่สูงขึ้นไปในทางพระพุทธศาสนาที่จะกำจัดกิเลส และให้รู้ทันความจริงในเรื่องของสิ่งทั้งหลายว่าเป็น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา อย่างไร เมื่อรู้เรื่องโลก และชีวิตตาม ความเป็นจริงจนสามารถละวางจิตใจต่อโลกและชีวิตได้อย่างถูกต้อง

ฉะนั้นปัญญาจึงเป็นคุณธรรมที่สำคัญมาก เพราะปัญญาช่วยในเรื่องการใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสันติสุขถือเป็นเครื่องมือในการจัดการที่มีความจำเป็นต่อการดำเนินชีวิตของมนุษย์ในหลายด้าน

2.1 ความหมายของปัญญา

ในคัมภีร์พระไตรปิฎกได้กล่าวถึงความหมายของปัญญาไว้ในที่ต่าง ๆ ดังนี้ ปัญญา คือ ความรู้ทั่ว กิริยาที่รู้ชัด ความวิจย ความเลือกเฟ้น ความสอดส่องธรรม ความกำหนดหมาย ความเข้าไปกำหนด ความเข้าไปกำหนดเฉพาะ ภาวะที่รู้ภาวะที่ฉลาด ภาวะที่รู้ละเอียดความรู้อย่างแจ่มแจ้ง ความคิดค้น ความใคร่ครวญ ปัญญาจุณแผ่นดิน ปัญญาเครื่องทำลายกิเลส ปัญญา เครื่องนำทางปัญญา เครื่องเห็นแจ้งความรู้ดี ปัญญาจุณปลุก ปัญญาปัญญินทรีย์ ปัญญาพละ ปัญญาจุณคัสตรา ปัญญาจุณปราสาท ความสว่าง คือปัญญา ปัญญาจุณ

ดวงประทีป ปัญญาจุตดวงแก้ว ความไม่หลงมกมาย ความเลือกเฟ้นธรรม พระพุทธองค์ทรงตรัสถึงคนที่มีปัญญา สามารถแกไขความยุ่ง คือกิเลสได้ดังพระพุทธพจน์ที่ตรัสไว้ว่า “นรชนผู้มีปัญญา มีศีลเจริญจิตและปัญญา มีความเพียร มีปัญญาเครื่องบริหารนั้น พึงแกไขความยุ่งนี้ได้” พระพุทธองค์ทรงตรัสเปรียบเทียบแสงสว่างแห่งปัญญาว่า เป็นสิ่งประเสริฐที่สุด ดังพระพุทธพจน์ที่ตรัสไว้ว่าบรรดาแสงสว่าง 4 ประการ คือแสงสว่างแห่งพระจันทร์ 1 แสงสว่างแห่งพระอาทิตย์ 1 แสงสว่างแห่งไฟ 1 แสงสว่างแห่งปัญญา 1 ภิกษุทั้งหลาย แสงสว่าง 4 ประการนี้ แลแสงสว่างแห่งปัญญาเป็นเลิศ

คำว่า ปัญญา ในที่บางแห่งหมายถึง ญาณ ก็ได้ดังที่ปรากฏในคัมภีร์ปฏิสัมภิทามรรคว่า ความรู้ทั่ว ความรู้ชัด การเลือกเฟ้น การค้นคว้า การสอดส่องธรรม การกำหนดดี การเข้าไปกำหนด ฯลฯ ความไม่หลง การเลือกเฟ้นธรรม สัมมาทิฐิที่ปรารถนาทุกขที่เกิดขึ้นชื่อว่าทุกขญาณ ในคัมภีร์ปกรณวิเสสชื่อวิสุทธิมรรค ได้อธิบายความหมายของปัญญาไว้ว่า ปัญญา คือ ความรอบรู้ที่เกิดจากการเจริญวิปัสสนาภาวนา เรียกว่า ปัญญา ความรอบรู้ที่เกิดจากการเจริญวิปัสสนาภาวนา หรือวิปัสสนาญาณที่สัมปยุต (ประกอบ) ด้วยกุศลจิตพิจารณา ไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา อย่างแจ่มแจ้งชื่อ ปัญญา ความรู้ทั่ว ส่วนปัญญาที่พระพุทธโฆษาจารย์ ได้อธิบายไว้ นั้นจึงหมายถึงความรู้ทั่ว และในหนังสือพจนานุกรมธรรมของพุทธทาสภิกขุ ได้ให้ความหมายของ คำว่า ปัญญาไว้ว่า ปัญญา หมายถึงความรู้ครบถ้วนในสิ่งที่ควรรู้ ญา แปลว่า รู้, แปลว่า ทัวถึง หรือครบถ้วน จึง เรียกว่า ปัญญา พุทธทาสภิกขุ ได้อธิบายอีกว่า ปัญญา หมายถึง การฝึกฝนอบรม เพื่อทำให้เกิดความรู้ความ เข้าใจอย่างถูกต้องสมบูรณ์ถึงที่สุด ในสิ่งทั้งปวงตามความเป็นจริง

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) ได้ให้ความหมายของคำว่า ปัญญา ไว้ว่า คำว่า ปัญญา แปลว่า ความ รอบรู้หมายถึง ความรู้ทั่ว ความรู้ชัด คือรู้ทั่วถึงความจริง หรือรู้ตรงตามความเป็นจริงหากแปลกันอย่างง่าย ๆ พ้น ๆ ปัญญา คือ ความเข้าใจ หมายถึงเข้าใจถูก เข้าใจชัด หรือเข้าใจถ่องแท้ เป็นการการมองเห็นลุลักษณะ หรือ มองทะลุปัญหา ดังนั้น ปัญญาจึงเป็นเหมือนตัวช่วยชี้นำทางทางจิตใจของคนเราให้เดินถูกทาง

เมื่อกล่าวโดยสรุป ปัญญา หมายถึง ความรอบรู้ความรู้ชัด ความรู้แจ้ง คือรู้เหตุรู้ผล รู้ในสิ่งที่ เป็น ประโยชน์และสิ่งที่มีใช้ ประโยชน์รู้ในสิ่งที่ควรและสิ่งที่ไม่ควร ในพระพุทธศาสนาถือว่าปัญญา เป็นสิ่ง ที่สำคัญ ที่สุดประการหนึ่งเพราะการกระทำทุกอย่างล้วนต้องอาศัยปัญญาทั้งที่เป็นโลกียะและปัญญาที่เป็นโลกุตระ ทั้งนี้ เมื่อมนุษย์มีปัญญาทำให้สังคมอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข

2.2 ประเภทของปัญญา

ในพระพุทธศาสนาจำแนกประเภทของปัญญา ไว้หลายอย่างมีปัญญา 2 ประเภท ปัญญา 3 ประเภท ปัญญา 4 ประเภท และปัญญา 6 ประเภท เป็นต้น ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1) การจำแนกปัญญาเป็น 2 ประเภท ปัญญาสามารถจำแนกได้ 2 ประเภท ซึ่งมีหมวดหมู่ ดังต่อไปนี้ คือ (1) โลภียปัญญากับโลกุตตรปัญญา (2) ปัญญาที่เกิดจากการกำหนดนามหรือรูป (3) ปัญญาที่ จำแนกตามเวทนาที่เกิดขึ้นร่วมกัน และ (4) ปัญญา ขณะบรรลุดุจธรรม โดยรายละเอียดจะได้นำเสนอเป็นลำดับ ต่อไปนี้

1) โลภียปัญญากับโลกุตตรปัญญา ปัญญาสามารถจำแนกเป็นโลภียปัญญากับโลกุตตรปัญญา โดยที่ โลภียปัญญา เป็นปัญญาที่เกี่ยวกับทางโลกซึ่งรวมถึงปัญญาในการดำรงชีพ ตลอดจนปัญญาที่เกิดจากความดี งาม และปัญญาที่เกิดจากการปฏิบัติภาวนาแต่ไม่รวมไปถึงปัญญาในขณะบรรลุนิพพานที่เรียกจิตขณะบรรลุนั้นว่า มรรคจิตและผลจิต ส่วนโลกุตตรปัญญา เป็นปัญญาในขณะบรรลุนิพพานดังกล่าว ปัญญา ทั้ง 2 ประเภทนี้มีชื่อ เรียกอื่นอีกหลายชื่อเป็นคู่กัน แต่ยังคงมีความหมายเช่นเดียวกันกับคู่ของโลภียปัญญากับโลกุตตรปัญญา

2) ปัญญาที่เกิดจากการกำหนดนามหรือรูป เมื่อนำปัญญามาจำแนกด้วยลักษณะการเกิดของปัญญาว่า เกิดมาจากการกำหนดรู้นามหรือรูป จะสามารถจำแนกได้ 2 ประการ ซึ่งมีหมวดหมู่ดังต่อไปนี้ ได้แก่ (1) นามวิภูฏาปนปัญญา หมายถึง ปัญญาที่เกิดขึ้นจากการกำหนดรู้ในนาม คือ เวทนา สัญญา สังขาร และ วิญญาณ (2) รูปวิภูฏาปนปัญญา หมายถึง ปัญญาที่เกิดขึ้นจากการกำหนดรู้ในรูป ซึ่งรวมถึงการกำหนดรู้ ร่างกายว่าอยู่ในอริยบทใด ยืน เดิน นั่ง หรือนอน

3) ปัญญาที่จำแนกตามเวทนาที่เกิดขึ้นร่วมกัน เมื่อนำปัญญามาจำแนกด้วยเวทนาที่เกิดขึ้นร่วมกันจะ สามารถจำแนกได้ 2 ประเภท ซึ่งมีหมวดหมู่ดังต่อไปนี้ ได้แก่ (1) โสมนัสสสทกตปัญญา คือ ปัญญาที่เกิดขึ้นพร้อมกับความสุขใจ (2) อุเปกขาสทกตปัญญา คือ ปัญญาที่เกิดขึ้นพร้อมกับความรู้สึกเฉยๆ

4) ปัญญาขณะบรรลุนิพพาน เมื่อนำในปัญญาขณะบรรลุนิพพานมาจำแนกว่าเป็นขั้นแรกของการบรรลุนิพพาน หรือ เป็นขั้นถัดๆ ไปจะได้ 2 ประเภท ซึ่งมีหมวดหมู่ ดังนี้ ได้แก่ (1) ทสสนภูมิปัญญา คือ ปัญญาในขณะบรรลุนิพพานครั้งแรก คือ ซึ่งขณะนั้นปัญญาเป็นที่เข้าถึงนิพพานเป็นครั้งแรก (2) ภาวนาภูมิปัญญา คือ ปัญญา ในขณะบรรลุนิพพานครั้งถัด ๆ มาอีก 3 ขั้นที่เหลือดังคำอธิบายของพระพุทธโสมเถระที่ว่า “เป็นปัญญา 2 อย่าง โดยเป็น ทสสนภูมิและภาวนาภูมิอย่างนี้ คือ ปัญญา ในปฐมมรรค เป็นทสสนภูมิปัญญา และในมรรค 3 ที่เหลือเป็นภาวนาภูมิปัญญา”

2) การจำแนกปัญญาเป็น 3 ประเภท ปัญญานอกจากสามารถจำแนกเป็น 2 ประเภทแล้ว ปัญญายังสามารถจำแนกเป็นปัญญา 3 ประเภท ซึ่งมีหมวดหมู่ดังต่อไปนี้ ได้แก่ (1) ปัญญา จำแนกตามแหล่งที่มา (2) ปัญญา จำแนกผ่านประเภทของโกศล (3) ปัญญา จำแนกผ่านประเภทของปริยญา มีรายละเอียด ดังนี้

1) ปัญญาจำแนกตามแหล่งที่มา เมื่อนำปัญญามาจำแนกด้วยแหล่งที่มาของปัญญาเองจะสามารถ จำแนกได้ 3 ประการ ได้แก่ (1) จินตามยปัญญา คือ ปัญญาที่เกิดจากการการคิด พิจารณาหาเหตุผลด้วย ตนเอง บุคคลมิได้ฟังจากผู้อื่นโดยตรง แต่ได้สร้างปัญญาของตนให้เกิดมีขึ้นด้วยการคิดค้นทดลองหาเหตุผล ด้วยตนเอง (2) สุตมยปัญญา คือ ปัญญาที่เกิดจากการฟังมาจากผู้อื่น เช่น การศึกษาเล่าเรียนจากครู จากการ อ่านหนังสือ จากการฟังบรรยายในการทัศนศึกษา ดังพุทธพจน์ที่ว่า “ฟังด้วยดีย่อมได้ปัญญา” (3) ภาวนามย ปัญญา คือ ปัญญาที่เกิดจาก การฝึกอบรม หรือปัญญาที่เกิดแต่การฝึกลงมือปฏิบัติ เช่น การปฏิบัติวิปัสสนา กรรมฐาน

2) ปัญญาจำแนกผ่านประเภทของโกศล เมื่อนำปัญญามาจำแนกด้วยโกศลเป็นความฉลาดทางปัญญา ซึ่งสามารถจำแนกได้ 3 ประเภท ได้แก่ (1) ปัญญาที่รอบรู้ทางเจริญและเหตุของความเจริญ

(2) ปัญญาที่รอบรู้ทางเสื่อมและเหตุของความเสื่อม (3) ปัญญาที่รอบรู้วิธีแก้ไขเหตุการณ์และวิธีที่จะทำให้สำเร็จ ทั้งในการป้องกันความเสื่อมและในการสร้างความเจริญ

3) ปัญญาจำแนกผ่านประเภทของปัญญา เมื่อนำปัญญามาจำแนกตามการกำหนดรู้ การทำความเข้าใจ หรือการทำความเข้าใจ โดยครบถ้วนที่เรียกว่า “ปัญญา” จะสามารถจำแนกได้ 3 ประเภท ได้แก่ (1) ปัญญาที่เกิดจากการกำหนดรู้ด้วยสิ่งอันรู้แล้ว จากการกำหนดรู้ขั้นรู้จักและจากการกำหนดรู้ตามสภาวะ ลักษณะ คือ ปัญญาที่เกิดจากการทำความเข้าใจจำเพาะตัวของสิ่งนั้นโดยตรงพอให้ชื่อว่าได้เป็นอันรู้ถึงสิ่งนั้นแล้ว (2) ปัญญา ปัญญาที่เกิดจากการกำหนดรู้ด้วยการพิจารณา จากการกำหนดรู้ขั้นพิจารณา หรือจากการกำหนดรู้สามัญลักษณะ คือ ปัญญาที่เกิดจากการทำความเข้าใจสิ่งนั้น พิจารณาเห็นโดยความเป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา (3) ที่ปัญญาเกิดจากการกำหนดรู้ด้วยการละ กำหนดรู้ถึงขั้นละได้กำหนดรู้โดยตัดทางมิให้ฉันทราคะเกิด มีในสิ่งนั้น คือ ปัญญาที่รู้ว่าสิ่งนั้นเป็น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตาแล้วละนิจจสัญญา เป็นต้น

3) การจำแนกปัญญาเป็น 4 ประเภท

ปัญญาไม่เพียงสามารถจำแนกเป็น 2 ประเภทและ 3 ประเภทเท่านั้น ปัญญายังสามารถจำแนกเป็น ปัญญา 4 ประเภท ซึ่งมีหมวดหมู่ดังนี้ ได้แก่ (1) ปัญญา ที่จำแนกตาม อริยสัจ 4 (2) ปัญญาที่จำแนกตาม ปฏิสัมภีทา

1) ปัญญาที่จำแนกตามอริยสัจ 4 เมื่อนำปัญญามาจำแนกตามอริยสัจจะได้ 4 ประเภท ได้แก่ญาณ 4 ได้แก่ (1) ทุกขญาณ คือ ปัญญาที่เกิดขึ้นจากการความรู้ในทุกข์ ซึ่งทุกข์เป็นสภาพที่ทนได้ยาก สภาวะที่บีบคั้น (2) ทุกขสมุทยญาณ คือ ปัญญาที่เกิดจากการความรู้ในเหตุเกิดแห่งทุกข์ซึ่งเหตุเกิดแห่งทุกข์นี้คือความต้องการ (ตัณหา) ทุกรูปแบบ (3) ทุกขนิโรธญาณ คือ ปัญญาที่เกิดขึ้นจากการความรู้ในความดับแห่งทุกข์ ซึ่งความดับทุกข์นี้คือภาวะที่ความต้องการทุกรูปแบบดับสิ้นไปภาวะที่หลุดพ้นและอิสระจากความทุกข์ ซึ่งเป็นเป้าหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนาที่เรียกว่า นิพพาน (4) ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาญาณ คือ ปัญญาที่เกิดขึ้นจากการความรู้ในข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งทุกข์

2) ปัญญาที่จำแนกตามปฏิสัมภีทา เมื่อนำปัญญามาจำแนกตามความรู้ 4 อย่างที่แตกฉานในวัตถุ 4 ชื่อว่า ปฏิสัมภีทา ได้แก่ (1) อตถปฏิสัมภีทา คือ ปัญญาที่แตกฉานในอรรถ ปริชา แจ้งในความหมายเมื่อเห็นเพียงข้อความอย่างย่อ หรือหัวข้อของหลักธรรมสามารถอธิบายขยายความออกไปอย่างกว้างขวางแจ่มแจ้ง รายละเอียดได้อย่างมากมายลึกซึ้ง หรือเมื่อเห็นเหตุเพียงส่วนเดียวสามารถพิจารณาแยกแยะกระจายเชื่อมโยง ต่อขยายผลออกไปจนทราบถึงผลได้ (2) ธัมมปฏิสัมภีทา หมายถึงปัญญาแตกฉานในธรรมปัญญาแจ้งรู้ใน หลักธรรมสามารถ อธิบายขยายความได้อย่างละเอียด และพิสดารนำมาจัดตั้งเป็น กระทำหรือหัวข้อได้ เมื่อเห็น ผลอย่างหนึ่งจะทำให้สืบสาวไปหาเหตุได้ (3) นิรุตติปฏิสัมภีทา หมายถึง ปัญญาที่แตกฉานในนิรุตติ ปริชารู้แจ้ง ในศัพท์ภาษากฎอัยคำบัญญัติรวมทั้งภาษาต่าง ๆ ใช้คำพูดชี้แจงให้ผู้อื่นเข้าใจ และสามารถเห็นตามได้ (4) ปฎิภาณ ปฏิสัมภีทา หมายถึง ปัญญาที่แตกฉานในปฎิภาณ ปริชารู้แจ้งทันในความคิด ซึมซาบเข้าใจในความรู้ ที่มีอยู่ด้วยไหวพริบนำมาเชื่อมโยงให้เข้ากับเหตุผลและความคิด และนำไปใช้ประโยชน์ให้เหมาะสมสามารถ เข้ากับทุกเหตุการณ์หรือทุกกรณี

4) การจำแนกปัญญาเป็น 6 ประเภท

ปัญญาไม่เพียงสามารถจำแนกได้หลายประเภทดังที่ได้นำเสนอมาแล้วนั้น ปัญญายังสามารถจำแนกได้ 6 ประการ ได้แก่ (1) วิปัสสนา หมายถึงที่เห็นสภาวธรรมต่าง ๆ มีอนิจจลักษณะ เป็นต้น (2) สัมมาทิฐิ ความเห็นถูก (3) วิมังสา ความไตร่ตรอง หรือทดลอง (4) วิจารณ์ ปัญญาพิจารณาประเสริฐสุด (๕) สัมปชัญญะ ปัญญารู้สิ่งที่เป็นประโยชน์มิใช่ประโยชน์ รู้ว่าควรและไม่ควร และไม่หลงลืม (6) เนปิกกะ ปัญญาปมกุศลธรรมให้สุก

2.4 ปัญญาที่ปรากฏในหมวดธรรมต่าง ๆ การศึกษาเรื่องปัญญา จะสามารถสร้างความเข้าใจเพิ่มเติมโดยศึกษาเชื่อมโยงเข้ากับหลักธรรมที่เกี่ยวข้อง ซึ่งหลักธรรมที่เกี่ยวข้อง คือ ไตรสิกขา อริยมรรค อินทรีย์ 5 พละ 5 อิทธิบาท 4 และโพชฌงค์ รายละเอียดดังนี้

1) ปัญญาในฐานะส่วนหนึ่งของไตรสิกขา ปัญญาเป็นตอนสุดท้ายของการศึกษาในพระพุทธศาสนา ที่เรียกว่า “ไตรสิกขา” และเรียกปัญญาในเรื่องนี้ว่า “ปัญญาสิกขา” หมายถึง การศึกษาเรียนรู้ฝึกอบรมปฏิบัติตนให้มีความประพฤติที่บริสุทธิ์ โดยมีจุดมุ่งหมายสูงสุดให้เกิดปัญญาในระดับบรรลุมรรค

2) ปัญญาในฐานะส่วนหนึ่งของอริยมรรค ปัญญาเป็นส่วนหนึ่งของแนวทางสายกลางที่ช่วยให้มนุษย์ สามารถหลุดพ้นทุกข์ได้ ซึ่งแนวทางสายกลางดังกล่าว คือ อริยมรรคองค์ 8 ประการอันประเสริฐที่ทำให้คน เป็นพระอริยะมีองค์ประกอบ 8 อย่างคือ สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากรรมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ และ สัมมาสมาธิ ตามลำดับ

3) ปัญญาในฐานะส่วนหนึ่งของอินทรีย์ 5 และพละ 5 ปัญญานอกจากเป็นส่วนหนึ่งของแนวทางสายกลางแล้ว ปัญญายังเป็นส่วนหนึ่งของเครื่องวัดความพร้อมและบ่งชี้ความก้าวหน้าช้าหรือเร็วของบุคคลในการปฏิบัติธรรมที่เรียกว่า อินทรีย์ 5 4 ปัญญาในฐานะส่วนหนึ่งของอิทธิบาท

4) ปัญญาไม่เพียงแสดงบทบาทแค่ที่นำเสนอผ่านมามากนั้น ปัญญายังเป็นส่วนหนึ่งของคุณเครื่องให้ถึงความสำเร็จ คุณเครื่องสำเร็จสมประสงค์ทางแห่งความสำเร็จ และคุณธรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จแห่งผลที่มุ่งหมายที่เรียกว่า “อิทธิบาท 4”

5) ปัญญาในฐานะส่วนหนึ่งของโพชฌงค์ 7 ปัญญายังเป็นส่วนหนึ่งของโพชฌงค์ 7 อันเป็นสนาม ปฏิบัติทางปัญญาเป็นธรรมที่เกื้อหนุนในการเจริญสมาธิ และเป็นที่ใช้สมาธิเพื่อประโยชน์ที่สูงขึ้นไปจน บรรลุมรรค และวิมุตติโพชฌงค์ 7 ทั้ง 7 ประการได้แก่ (1) สติ คือ ความระลึกได้ (๒) ธัมมวิจยะ คือ ความเพียรธรรม ความสอดคล่องสืบค้นธรรม (3) วิริยะ คือ ความเพียร (4) ปติ คือ ความอึดใจ ความเฝ้าอึดปลอบปลื้ม พุใจ (5) ปสัทธิ คือความผ่อนคลายสงบเย็นกายใจ (6) สมาธิ คือ ความมีใจตั้งมั่น จิตแน่วแน่ในอารมณ์ทรงตัวสม่ำเสมอ ไม่ฟุ้งซ่าน (7) อุเบกขา คือ ความมีใจเป็น กลางเพราะเห็นตามเป็นจริง นิ่งดูไป ไม่แทรกแซง โดยที่ธัมมวิจยะจัดเป็นปัญญา

2.5 ระดับของปัญญา ปัญญา ความรอบรู้เมื่อว่าโดยความลึกซึ้งโดยย่อมี 2 ระดับ คือ ระดับโลกียะ ปัญญา และโลกุตระ ปัญญา โดยพิสดารมี 6 ระดับ คือระดับวิญญูญาณ สัจญาณ ทิฏฐิ อภิญญา ญาณ และระดับ

ตรัสรู้เมื่อว่าโดย ประเภทมี 2 ประเภท คือ โลภียปัญญา และโลกุตตรปัญญา คำว่า ระดับและประเภทที่ต่างกัน คือ ระดับ หมายถึง คุณภาพของปัญญา ส่วนประเภท คือ ชนิดของปัญญามีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1) ระดับโลภียปัญญา เป็นปัญญาที่เกี่ยวกับทางโลก เป็นเรื่องของชาวโลก ยังอยู่ในภพทั้ง 3 คือ กามภพ รูปภพ อรูปภพ เป็นปัญญาที่ประกอบด้วยอัสวกิเลส เป็นปัญญาที่ยังถูกร้อยรัดด้วยกิเลสมีสังโยชน์ เป็นต้นคู้กับโลกุตตรปัญญา

2) ระดับโลกุตตรปัญญา เป็นปัญญาที่เหนือจากโลก เป็นปัญญาที่พ้นวิสัยของโลก ไม่เนื่องในภพทั้ง 3 เป็นปัญญาที่ประกอบด้วย โลกุตตรมรรค คือ มรรค ผล นิพพาน

3) ระดับโลกียอภิญญา คือ การรู้อารมณ์ต่าง ๆ และคุณลักษณะของมันโดยอาศัยพลังจิตโดยตรงโดยไม่ต้องอาศัย ตา หู จมูก ลิ้น และผิวกาย เช่น หลับตาแล้ว แต่อาจมองเห็นรูป วัตถุ และเหตุการณ์ได้ ซึ่งอยู่ไม่ ไกลเกินวิสัยของตา เป็นต้น

4) ระดับปัญญาที่แบ่งตามลักษณะสัมมาทิฐิ “ทิฐิ” คือ ความเห็น ความเข้าใจตามแนวคิดของตน ลักษณะสำคัญของทิฐิ คือ การยึดถือเป็นของตน ความรู้ที่เป็นทิฐินี้ มีได้ตั้งแต่ขั้นไม่มีเหตุผล มีเหตุผลน้อย บ้างมากบ้าง แต่เมื่อใดทิฐินั้นพัฒนาขึ้นไปเป็นความรู้ความเข้าใจตามความเป็นจริง ที่ถูกต้องตรงตามความเป็นจริง คือรู้ตรงตามสภาวะ เรียกว่า สัมมาทิฐิ ปัญญาที่แบ่งตามลักษณะ สัมมาทิฐินี้มี 2 ประการ ดังนี้ (1) โลภียสัมมาทิฐิ คือ ปัญญาที่ยังขึ้นตรงต่อโลก (2) โลกุตตรสัมมาทิฐิ คือ ปัญญาที่เหนือโลก ไม่ขึ้นต่อโลก ธรรม

3. การพัฒนาปัญญาตามหลักไตรสิกขา

ความหมายของการพัฒนาปัญญา คำว่า “พัฒนา” ซึ่งหมายถึง ทำให้เจริญจึงทำให้ทราบได้ว่าการพัฒนาปัญญา คือ การทำให้ความรู้ทั่ว ความรู้เข้าใจชัดเจน กิริยาที่รู้ชัด และปรีชาหยั่งรู้ชัดสามารถเจริญยิ่ง ๆ ขึ้นไป การทำให้ความรู้หรือกิริยา หรือปรีชาดังกล่าวสามารถเจริญยิ่ง ๆ ขึ้นไปนั้นจะสามารถจำแนกเห็นถึงเหตุผล สิ่งใดดีสิ่งใดไม่ดี และสิ่งนั้น ๆ มีคุณหรือโทษ ประโยชน์หรือมิใช่ประโยชน์ เป็นต้น ให้ชัดเจนมากยิ่งขึ้นและยังสามารถที่จะจัดแจงจัดสรรและจัดการสิ่งต่าง ๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้นโดยลำดับ ทั้งในระดับการดำรงชีพ ตลอดจนระดับสูงสุดที่มุ่งการพ้นทุกข์อย่างยั่งยืน การทำให้ความรู้หรือกิริยา หรือปรีชา ดังกล่าวสามารถเจริญจนถึงภาวะการพ้นทุกข์อย่างยั่งยืนนั้นจะพบความจริงของชีวิต เข้าใจความจริงในเรื่อง ไตรลักษณ์คือ สรรพสิ่งเกิดขึ้น ตั้งอยู่และดับไป เป็นสิ่งที่ไม่เที่ยง เป็นทุกข์และบังคับไม่ได้ ไม่มีตัวตน

แนวทางการพัฒนาปัญญาตามหลักไตรสิกขา แม้ปัญญาจะมีความสำคัญแต่ปัญญา ไม่สามารถเกิดขึ้นมาลอย ๆ ได้ ต้องอาศัยอีก 2 องค์ ประกอบ เป็นฐานในการพัฒนาปัญญา คือ การพัฒนาความประพฤติที่เรียกว่า ศีล และการพัฒนาจิตใจ ที่เรียกว่า สมาธิ ดังข้อความที่ว่า “ปัญญาจะพึงเจริญได้อย่างไร พรณนาว่า เพราะเหตุที่ธรรมทั้งหลายอันแยกประเภทเป็นชั้น อายตนะ ธาตุอินทรีย์สัจจะ และปฏิจกสมุปบาทเป็นภูมิธรรมของปัญญานี้ วิสุทธิ 2 คือ สีลวิสุทธิและจิตตวิสุทธิเป็นมูลของปัญญานี้” การพัฒนาปัญญาจำเป็นต้องมี

การพัฒนาพฤติกรรมทางการกระทำและการพัฒนาจิตใจเป็นฐาน โดยในข้อความนี้การพัฒนาความประพฤติ และการพัฒนาจิตใจเรียกว่า สีลวิสุทธิ และ จิตตวิสุทธิ ตามลำดับ

1) แนวทางการพัฒนาความประพฤติ (ศีล) ในฐานะบาทฐานการพัฒนาจิตใจมนุษย์ สามารถพัฒนา ความประพฤติ (ศีล) ได้โดยเริ่มต้นตั้งแต่ข้อปฏิบัติขั้นเริ่มแรกสุดที่ความประพฤติพื้นฐาน คือ การเน้นไปที่การ ละเว้นความชั่วต่าง ๆ เช่น ศีล 5 ซึ่งเป็นจริยธรรมขั้นพื้นฐานของพุทธจริยศาสตร์ จากนั้นจึงยกระดับความ ประพฤติให้สูงขึ้นในด้านความดี เมื่อพิจารณาความประพฤติในระดับสูงของพุทธจริยศาสตร์ คือ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ และสัมมาอาชีวะ ได้แก่ การพูด การกระทำ การประกอบอาชีพด้วยเจตนาที่สุจริต ไม่คิด เบียดเบียน ดังคำกล่าวในพุทธพจน์ “มาเถติภิกษุ เธอจงเป็นผู้มีศีล สำรวมด้วยการสังวร ในปาติโมกข์ เพียบพร้อมด้วยอาจารย์และโคจร จงเป็นผู้มีปกติเห็นภัยในโทษแม้เล็กน้อย สมาทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลายเถิด” นอกจากนั้นแล้ว “นรชนผู้มีปัญญาเห็นภัยใน สังสารวัฏ ดำรงอยู่ในศีลแล้ว เจริญจิตและปัญญามีความเพียร มีปัญญาเครื่องบริหารนั้นพึงแก่ความยั่งยืนได้” ฉะนั้นเมื่อมีการพัฒนาความประพฤติ (ศีล) เกิดขึ้นแล้วจะส่งผลให้บุคคลนั้นมีหิริและโอตตปปะ คือ ละอายและเกรงกลัวต่อการทำผิดหรือทำบาป โดยมิได้ไปเบียดเบียนล่วงละเมิดใครมา ที่จะเป็นเหตุให้ใจวุ่นวาย คอยระแวงหวาดหวั่นกลัวโทษ หรือเดือดร้อนใจในความผิดชั่วร้ายของตนเอง ผู้ที่ศีล หรือผู้ที่มีความประพฤติไม่บริสุทธิ์ จิตใจจะหวั่นไหว พุ้งซ่านใจไม่สงบ ทำให้สมาธิไม่เกิด เดือดร้อนใจ วุ่นวายหวาดหวั่น คอยระแวง ไม่สบายใจและไม่มีความสุข เมื่อไม่มีความสุขก็ไม่เกิดสมาธิแต่หาก ผู้ใดมีศีลจะทำให้จิตสงบ จิตไม่หวั่นไหว จะเป็นเหตุใกล้ให้เกิดสมาธิ ดังพุทธพจน์ที่ว่า “สุขมีสมาธิเป็นผล”

2. แนวทางการพัฒนาจิตใจ (สมาธิ) ในฐานะบาทฐานการพัฒนาปัญญา เมื่อการพัฒนาความประพฤติที่เรียกว่า ศีลเป็นบาทฐานในการพัฒนาจิตใจที่เรียกว่า สมาธิจึงน่าสนใจว่า การพัฒนาจิตใจของมนุษย์ จะสามารถทำได้อย่างไร การพัฒนาจิตใจที่เรียกว่า สมาธิจะทำให้จิตมีลักษณะที่แข็งแรงมีพลังมาราบเรียบสงบซึ่งใสกระจ่าง และนุ่มนวลควรแก่งาน เพื่อนำไปใช้งานได้ในชีวิตประจำวัน ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงตรัสไว้ว่า “เมื่อจิตเป็นสมาธิ บริสุทธิ์ผุดผ่อง ไม่มีกิเลสเพียงดังเนิน ปราศจากความเศร้าหมองอ่อน เหมาะแก่การใช้งาน ตั้งมั่นไม่หวั่นไหวอย่างนี้ ภิกษุผู้นั้นย่อมจิตไปเพื่อ ญาณทัสสนะ” ดังนั้น จิตที่มีลักษณะเช่นนี้เหมาะสมนำไปใช้ได้ดีซึ่งรวมไปถึงความเหมาะสมในการพัฒนาปัญญาเพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องแจ่มแจ้งชัดเจน เนื่องจากการทำกิจกรรมใด ๆ หากมีจิตลักษณะ เช่นนี้ การทำกิจกรรมนั้น ๆ ย่อมมีประสิทธิภาพรวมไปถึงการพัฒนาปัญญาด้วย เมื่อเป็นเช่นนี้จึงน่าสนใจว่าพัฒนาสมาธิจะสามารถทำได้อย่างไร ซึ่งเป็นบาทฐานสำคัญในการพัฒนาปัญญา การพัฒนาสมาธิสามารถจำแนกเป็นการพัฒนาสมาธิตามวิธีธรรมชาติ และการพัฒนาสมาธิตามหลักอิทธิบาท 4 การพัฒนาสมาธิโดยใช้สติเป็นตัวนำ และการพัฒนาสมาธิอย่างเป็นแบบแผน ได้แก่

1) แนวทางการพัฒนาสมาธิตามวิธีธรรมชาติ การพัฒนาสมาธิตามวิธีธรรมชาติ หมายถึง การฝึก ปฏิบัติตามหลักการเกิดขึ้นของสมาธิในกระบวนการธรรมที่เป็นไปเองตามธรรมชาติของธรรมชาติให้ดียิ่งขึ้นไป คือ การฝึกการกระทำสิ่งที่ดีงามอย่างใดอย่างหนึ่งให้เกิดปราโมทย์อย่างมีประสิทธิภาพ

มากยิ่งขึ้น ๆ ขึ้นไป ซึ่งจะ ส่งผลให้เกิดปิติ ปัสสัทธิ สุข และสมาธิอย่างมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น ๆ ขึ้นไปตาม การเกิดขึ้นของปราโมทย์ ดังพุทธพจน์ที่ว่า “เมื่อเธอรู้แจ้งอรรถรู้แจ้งธรรม ย่อมเกิดปราโมทย์เมื่อมีปราโมทย์ ย่อมเกิดปิติเมื่อใจมีปิติกาย ย่อมสงบ เธอมีกายสงบย่อมได้รับสุข เมื่อมีสุขจิตย่อมตั้งมั่น”

2) แนวทางการพัฒนาสมาธิตามหลักอิทธิบาท 4 ถัดจากการพัฒนาสมาธิตามวิธี ธรรมชาติ คือ การ พัฒนาสมาธิตามหลักอิทธิบาท 4 ซึ่งหลักธรรมอิทธิบาท 4 นี้ไม่เพียงแสดงให้เห็นว่าปัญญา เป็นส่วนหนึ่งของ หลักธรรมดังกล่าว ตามที่ได้นำเสนอแล้วนั้น แต่หลักธรรมอิทธิบาท 4 นี้ยังสามารถพัฒนา สมาธิได้ด้วยการนำ สิ่งที่ทำหรือจุดหมายที่ต้องการมาเป็นอารมณ์ของจิตแล้วปลูกเร้า ระดมฉันทะ วิริยะ จิตตะ หรือวิมังสา เข้ามา หนุนนำให้สมาธินั้นมีกำลังแข็งแกร่ง อิทธิบาทสี่แต่ละข้อให้เกิดสมาธิได้ทั้งนั้น ไม่จำเป็นต้อง เริ่มที่ข้อใดเป็นการ ตายตัว แต่โดยปกติมักเริ่มจาก ฉันทะ ถ้าเริ่มตัวหนึ่งแล้ว ตัวอื่น ๆ ก็จะมาหนุนทันที และ อิทธิบาทสี่แต่ละข้อจะทำให้เกิดสมาธิได้ต่างกันไปตามนิสัยของแต่ละบุคคล

3) แนวทางการพัฒนาสมาธิโดยใช้สติเป็นตัวนำ การพัฒนาสมาธิอีกรูปแบบหนึ่ง คือ การพัฒนาสมาธิ โดยใช้สติเป็นตัวนำ เมื่อพิจารณาถึงการกระทำใด ๆ ต้องอาศัยสติเป็นตัวควบคุม คือ การไม่ ปลดปล่อยใจเลื่อน ลอย ไม่ปล่อยให้อารมณ์ผ่านเรื่อยเปื่อยไป หรือไม่ปล่อยให้ความนึกคิดฟุ้งซ่านไปในอารมณ์ ต่าง ๆ หรือหลงไป ตามอายตนะทั้ง 6 คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ แต่คอยให้เฝ้าระวังแค่รู้อย่างเดียว เหมือนจับตาตุ๋นอารมณ์ที่ ผ่านมาแต่ละอย่าง ใช้สติเป็นเครื่องมือสำหรับยึดหรือเกาะกุม อารมณ์อย่างใดอย่าง หนึ่ง เอาไว้ข้างหน้าจิต เพื่อ พิจารณาจัดการอย่างใดอย่างหนึ่ง ให้รักษาสภาพจิต ให้อยู่ในภาวะที่ต้องการทำให้ จิตเป็นสมาธิได้ทำให้ ร่างกายแข็งแรง และจิตใจอยู่ในสภาพเป็นตัวของตัวเอง จัดการกับสิ่งทั้งหลายในโลกได้ อย่างดี เมื่อมีภาวะจิต ที่เป็นสมาธิ กระแสความคิดและการรับรู้จะขยายไปในมิติต่าง ๆ ได้ทำให้การพิจารณา ปัญญาดำเนินไปได้ชัดเจนเต็มที่ที่เป็นพื้นฐานในการสร้างปัญญา สามารถชำระพฤติกรรมต่าง ๆ ทุกอย่างได้ทั้ง กายกรรม วจีกรรม และมโนกรรมให้บริสุทธิ์และเป็นอิสระ

4) แนวทางการพัฒนาสมาธิอย่างเป็นแบบแผน การเจริญสมาธิอย่างเป็นแบบแผน เป็นวิธีการฝึก อบรมเจริญสมาธิที่ได้ปฏิบัติสืบ ๆ กันมา ในการปฏิบัติของพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทเป็นวิธีการที่ ปฏิบัติอย่าง จริงจังเป็นงานเป็นการมุ่งฝึกสมาธิแท้ ๆ ภายในขอบเขตที่เป็นระดับโลกีย์ ทั้งหมดกำหนดวางกัน ไว้เป็นรูปแบบ

ฉะนั้น การพัฒนาสมาธิในเบื้องต้นนอกจากต้องมีศีลที่บริสุทธิ์ดีเป็นบาทฐานแล้ว การเตรียมการพึง มี ดังต่อไปนี้คือ (1) การตัดปัลลิว หมายถึง การตัดความกังวลหรือเครื่องผูกพันหรือสิ่งทวนเวียนในเรื่อง ทั้งหลายที่เป็นอุปสรรคต่อการทำสมาธิ (2) เมื่อตัดปัลลิวได้แล้ว ไม่มีอะไรติดขัดข้องค้ำใจแล้วควรหาบุคคล (กัลยาณมิตร) ที่สามารถให้ความรู้ในการปฏิบัติเพื่อพัฒนาสมาธิ (กรรมฐาน) และขอความรู้จากบุคคลดังกล่าว (3) การเลือกสิ่งที่ถูกใช้เพื่อเป็นอุปกรณ์ ในการพัฒนาสมาธิให้เหมาะสมกับตนเอง ก็มีพื้นฐาน 40 อย่าง (4) การอาศัยอยู่ในสถานที่ส่งเสริมการพัฒนาสมาธิ สถานที่ดังกล่าวไม่ไกล ไม่ใกล้จนเกินไป ไปมาสะดวกกลางวัน ผู้คนไม่พลุกพล่าน ปราศจากการรบกวนของเหลือบุญ เมื่อพักอยู่ที่สถานที่นั้นแล้วไม่ขัดสนเรื่องปัจจัย 4 และใน สถานที่นี้มีพระเถระผู้เป็นพหูสูต (5) การปฏิบัติตามวิธีพัฒนาสมาธิตามอุปกรณ์ที่เลือกไว้ในข้อ (3) ซึ่งแต่ละ

อุปกรณ์นั้นมีรายละเอียดเกี่ยวกับการปฏิบัติและขีดขั้นของความสำเร็จที่แตกต่างกันไป อย่างไรก็ตามการปฏิบัติ นั้นสามารถสรุปหลักการทั่วไปอย่างกว้าง ๆ 3 ขั้น คือ (1) บริกรรมภาวนา เป็นการเจริญสมาธิขั้นเริ่มต้นได้แก่ การกำหนดถือเอานิมิตในสิ่งที่ใช้เป็นอารมณ์กรรมฐาน เช่น พงศ์ดวงกลืน (๒) อุปจารภาวนา เป็นการเจริญสมาธิขั้นอุปจาร ได้แก่ อาศัยบริกรรมสมาธิเอาจิตกำหนดอุคคหนิมิตต่อไป จนกระทั่งแน่วแน่นบสนิพในใจ เกิดเป็น ปฏิภาคนิมิตขึ้น นิมิตจะสงบระงับและ (3) อัปปนาภาวนา เป็นการเจริญสมาธิขั้น อัปปนา ได้แก่ เสพปฏิภาคนิมิตที่เกิดขึ้นนั้นสมาธิด้วยอุปจารสมาธิ เช่น ประคับประคองจิตให้พอดี

จากที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นได้ว่าการพัฒนาปัญญาตามหลักไตรสิกขา ไม่ได้มุ่งแสดงให้เห็นถึง วิธีการ พัฒนาปัญญาโดยตรง แต่มุ่งแสดงให้เห็นถึงการพัฒนาขั้นตอนอื่นที่เป็นบาทฐานให้สามารถพัฒนา ปัญญาได้ อย่างมีประสิทธิภาพ และไตรสิกขาสามารถเชื่อมโยงสู่หลักธรรมอื่นเพื่อแสดงให้เห็นถึงวิธีการพัฒนา ปัญญาได้

4. สรุป

การพัฒนาปัญญาตามหลักไตรสิกขาดังกล่าวมาสรุปได้ ดังนี้ ปัญญา หมายถึง ความรอบรู้ ความรู้ ชัด ความรู้แจ้ง คือรู้เหตุรู้ผล รู้ในสิ่งที่ประโยชน์ และสิ่งที่มีโทษประโยชน์รู้ในสิ่งที่ควรและสิ่งที่ไม่ควร ใน พระพุทธศาสนาถือว่าปัญญาเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุด เพราะการกระทำทุกอย่างล้วนต้องอาศัยปัญญาทั้งที่เป็น โลภะและปัญญาที่เป็นโลกุตระ เมื่อนมนุษย์มีปัญหาทำให้สังคมอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข ฉะนั้นปัญญาก็จัดว่า เป็นธรรมะที่สำคัญที่ควรตั้งไว้ในใจประการหนึ่งที่มีความสำคัญมากสำหรับชีวิต ลำพังแต่ความรู้หาก บุคคลไม่หลีกเลี่ยงเหตุแห่งความเสื่อมทราม ไม่ดำเนินปฏิบัติไปในเส้นทางแห่งความเจริญก็ไม่มีประโยชน์ ปัญญาซึ่งเป็นธรรมะถึงแม้จะมีคุณค่าสูงส่งเพียงใดก็ตามจะเป็นสิ่งไรค่าหาประโยชน์ไม่ได้หากเราไม่นำมา ปฏิบัติให้เกิดประโยชน์ต่อชีวิต การพัฒนาปัญญา หมายถึงการทำให้ความรู้ทั่วความรู้เข้าใจชัดเจนกิริยาที่รู้ชัด และปรีชาหยั่งรู้ชัดสามารถเจริญยิ่ง ๆ ขึ้นไปจนสามารถจำแนกเห็นถึงเหตุผลว่าสิ่งใดดีสิ่งใดไม่ดี มีคุณหรือมี โทษมีประโยชน์หรือมีโทษ

การพัฒนาปัญญาตามหลักไตรสิกขา คือ เริ่มต้นจากการรักษาศีล เป็นการพัฒนาความประพฤติขั้น พื้นฐานเพื่อสร้างให้ตนเองมีวินัย เพื่อเป็นบาทฐานต่อการพัฒนาจิตใจในลำดับต่อไป ซึ่งในลำดับการพัฒนา จิตใจที่เรียกว่า สมาธินั้นเน้นไปที่จิตใจให้เป็นบาทฐานเพื่อพัฒนาปัญญาให้สูงขึ้นตามลำดับ ซึ่งมีด้วยกันหลาย วิธีในที่นี้ได้กล่าวไว้ 4 แนวทาง คือ การพัฒนาสมาธิตามวิธีธรรมชาติ การพัฒนาสมาธิตามหลักอิทธิบาท 4 การ พัฒนาสมาธิโดยใช้สติเป็นตัวนำ และการพัฒนาสมาธิอย่างเป็นแบบแผน สอนแนวทางการพัฒนาปัญญา นั้น คือมีความตั้งมั่นพัฒนาสมาธิให้เข้าถึงปัญญา หรือการรักษาศีลให้บริสุทธิ์อยู่เสมอมีความตั้งมั่นในสมาธิ พัฒนา สมาธิให้เข้าถึงปัญญา ปัญญารู้แจ้งแทงตลอดสภาวะธรรม

อีกอย่างหนึ่งเป้าหมายของการพัฒนาปัญญา คือ เพื่อประโยชน์สุขในปัจจุบัน อันได้แก่ ความมี สุขภาพดี มีความสัมพันธ์ที่ดีในสังคมกับเพื่อนมนุษย์ และการมีครอบครัวที่มั่นคง อันเป็นโยชน์สุขระดับต้น ซึ่ง จะนำไปสู่เป้าหมายในระดับถัดไป เพื่อประโยชน์สุขในอนาคต หมายถึง ความพร้อมที่ได้ครบแล้วจะประโยชน์

สุขในระดับต้นจนมีเหลือพอใช้พอทำประโยชน์ในเพื่อนมนุษย์ต่อไปเป็น ความสุขในระดับจิตใจ เป็นการมองในลักษณะของคุณค่าที่เป็นประโยชน์ทำแล้วมีความสุขใจมีความสุขอีกแบบหนึ่ง และเพื่อการบรรลุธรรม คือความสุขที่เป็นความสุขที่แท้จริง หมายถึง ความสุขที่หลุดพ้นจากทุกข์ เพราะเกิดปัญญาที่แท้จริง คือ รู้ไตรลักษณ์ว่าทุกสิ่งทุกอย่างล้วนเป็น อนิจจัง ทุกขัง และอนัตตา ได้เป็นพระอริยบุคคล คือ พระโสดาบัน พระสกิทาคามี พระอนาคามีและพระอรหันต์ ในที่สุด

5. อ้างอิง

- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย. ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539.
- พระพุทโธมสเถระ. คัมภีร์วิสุทธิมรรค. แปลและเรียบเรียงโดย สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจอาสภมหาเถร). พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพมหานคร : ธนาเพลส, 2548.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ 16, กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอส. อาร์. พรินติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, 2551.
- พระพรหมคุณาภรณ์, พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ. กรุงเทพมหานคร : บริษัทสหธรรมิก จำกัด, 2549.
- พรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). “หัวใจพระพุทธศาสนา”. พุทธจักร.ปีที่ 61 ฉบับที่ 4 เมษายน, 2550.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). สัมมาสมาธิและสมาธิแบบพุทธ. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, 2547.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). พุทธธรรม ฉบับขยายความ. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2543.
- พุทธทาสภิกขุ, พจนานุกรมธรรมของพุทธทาส. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ ธรรมสภา, 2545.
- พุทธทาสภิกขุ, คู่มือมนุษย์ : ฉบับสมบูรณ์. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมสภา, 2534.
- พระพระศรีคัมภีร์ญาณ (สมจินต สมมาป). พระพุทธศาสนาปรัชญา-สังคม. กรุงเทพมหานคร : อาหารการพิมพ์, 2551.
- วงศ์ ชาญบาลี (ผู้ชำระ). คัมภีร์พระวิสุทธิมรรค (ไทย). กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาธรรมบรณาคาร , 2525.
- ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒. กรุงเทพมหานคร : นานมีบุคส์พับลิเคชั่นส์, 2546.
- แสง จันทร์งาม, ศาสนศาสตร์. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ไทย พัฒนาพานิช, 2534